

OBNOVA I GRADNJA NOVIH GRAĐEVINA U VUKOVARU

Uvod

Svojedobno smo prilično redovito pratili obnovu ratom stradalog Vukovara, posebno do kraja 2005. kada smo, najprije redovito a poslije povremeno, imali posebnu rubriku u kojoj smo pratili sve obnovljeno, a što je stradalo tijekom Domovinskog rata. No, kako je obnova u gotovo svim krajevima zemlje praktički završena i sada se obnavljaju samo neke stambene zgrade naše je pisanje o obnovi jednostavno presahnulo.

Ipak, u Vukovaru obnova nije završena i gotovo je sigurno da će još godinama trajati. Taj je grad naime potpuna iznimka jer je daleko najviše stradao, a u njemu je i obnova najkasnije počela.

Naime ni jedan drugi grad u Europi nije od II. svjetskog rata do danas pretrpio tolika razaranja, a obnova je započela tek nakon mirne reintegra-

RENEWAL AND CONSTRUCTION OF NEW BUILDINGS IN VUKOVAR

As ten years have elapsed since the start of renewal activities in the war-stricken town of Vukovar, this may now be a good occasion to take a look back at what has been done in the meantime, and to analyse all problems that have so far been encountered, particularly in the renewal of the old centre of the town. The article is based on published reviews of renewal activities and on interviews with historic preservation experts and participants in the renewal and construction of some buildings. Several historic buildings that have been minutely replicated are presented, and a brief account is given of some buildings that still await reconstruction. Renewal activities in Vukovar have been confronted with great difficulties mostly due to the lack of funding, incompetent designers and contractors, unsolved property rights, inappropriately used social criteria resulting in insertion of inadequate buildings into the historic town core, and gifts that could not have been refused, despite being to a greater or smaller extent detrimental to the harmony of the old town centre. Considerable problems have been caused by hasty and incompetent estimation of damage, and by donors who sometimes failed to fulfil their obligations. However, it can generally be concluded that the renewal and renovation of the most valuable buildings belonging to architectural heritage, which in most cases still await renovation, has been well prepared, and that an appropriate level of quality has been assured.

cije, početkom 1998., dakle prije punih 10 godina. Stoga je prava prigoda da u vrijeme prisje

Pogled iz zraka na središte Vukovara i ušće Vuke u Dunav

Vodotoranj – simbol vukovarskog stradanja

ćanja 17. obljetnice njegova pada, kada su snimci tužnih kolona prognanika preplavile sve svjetske televizijske ekrane, pokušamo na neki način nadoknaditi što smo u posljednje vrijeme vukovarsku obnovu slabo ili nikako pratili. Ujedno to je i prilika da se prikaže i ocijeni sve ono što je dosad napravljeno, predstavi neke građevine javne namjene koje su odnedavno u funkciji, ali i pokuša najaviti ono što će se obnoviti ili izgraditi u bliskoj budućnosti.

Obnova povijesnih građevina

Vukovar je bio u okruženju i u opsadi punih 87 dana (od 24. kolovoza do 18. studenoga 1991.) kada ga je razarala ljudski i ratnom tehnikom višestruko moćnija ondašnja JNA potpomognuta srpskim odmetnicima. Prema nekim procjenama na grad je prosječno padalo i do 10.000 raznovrsnih projektila na dan, a ukupna je šteta iznosila više od 9 milijardi kuna. Gotovo ni jedna građevina u tom gradu nije prošla bez nekog oštećenja na građevnoj strukturi ili inventaru, bilo da se radilo o površinskim oštećenjima ili potpunom rušenju. Posebno je teško stradala povijesna graditeljska baština čija je šteta procijenjena na gotovo 470 milijuna kuna, što je četvrtina ukupnih šteta na svim kulturnim dobrima u Hrvatskoj.

Za štete i stanje obnove, osobito spomeničke baštine, služili smo se dva člancima tiskanim u posljednje vrijeme. Riječ je o tekstu koji su napisali Zlatko Karač, dipl. ing. arh., i doc. dr. sc. Ariana Štulhofer s Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu (časopis *Društvena istraživanja* 1-2/2008.) i tekstu što ga je Zlatko Karač, u suradnji sa Zdenkom Predrijevac, dipl. ing. građ., i konzervatorom Đurom Šimičićem pripremio za ovogodišnji graditeljski skup u Cavtatu (*Sabor hrvatskih graditelja 2008.*, Zbornik radova).

Ocjena je tih autora da su rezultati obnove povijesne urbane jezgre pokazali mnoge nedorečenosti i stihijnosti koja se kreću od neuvažavanja urbanističke regulacije, pogrešno određenih prioriteta do nebrige za kvalitetu radova koja je bila uvjetovana primjenom najniže cijene u projektiranju i u izvođenju. Istodobno su na mjestima ambijentalnoga pučkog graditeljstva podignuti nepregledni nizovi slične i tipizirane individualne stambene izgradnje, nastali prema formuli primijenjenoj u obnovi i temeljenoj na veličini obitelji. Iako je takav pristup napravio

goleme štete, posebno kada je primijenjen u blizini gradskog središta i u stvaranju bezličnih perifernih naselja poput Mitnice ili Trpinjske ceste, autori ipak drže kako je pripomogao da se većina prognanih stanovnika vrati i da je danas Vukovar "živ" grad iako u golemim gospodarskim teškoćama.

Novac se za obnovu Vukovara u početku prikupljao političkim akcijama ili donacijskim odlukama. Tako su na poticaj predsjednika Tuđmana sve hrvatske županije i grad Zagreb, uz nekoliko uspješnih hrvatskih tvrtki, ustanova ili udruga obnovili dvadesetak povijesnih građevina teško oštećenih povijesnih građevina i suvremenih zgrada javne namjene.

Spisak je građevina za nekoliko dana izradilo ondašnje Ministarstvo razvitka i obnove bez ikakve stručne konzultacije i bez sudjelovanja gradske uprave. Županije su svoje obveze preuzele na temelju nestručne i neobjektivne procjene koja je u nekim slučajevima bila i nekoliko puta manja od stvarne, a u odnosu na povijesne građevine svoje su obveze ispunile samo tri županije – Splitsko-dalmatinska (obnova palače *Žu-*

panije srijemske), Vukovarsko-srijemska (vila *Fatma*) i Grad Zagreb (Gimnazija). Sve su ostale pokrile tek dio troškova, a neslavni je rekorder Dubrovačko-neretvanska županija koja je za obnovu palače *Jirkov-sky* uplatila samo 250.000 kuna ili 8,3 posto ugovorene donacije. Količino su procjene troškova bile pogrešne najbolji je primjer vila *Knoll* (uprava Bolnice) za koju je donacijska obveza bila 2,5 milijuna kuna, a obnova je stajala gotovo pet puta više (11,7 milijuna). Za obnovu je Sisačko-moslavačka županija uplatila 650.000 (5,34 posto stvarnog troška). Sve je te neplanirane troškove iz državnoga proračuna pokrivalo Ministarstvo razvitka i obnove, pa je sasvim razumljivo višegodišnje kašnjenje mnogih gradu važnih građevina. Valja kao zanimljivost istaknuti da je zbog kašnjenja obnove vukovarskoga vodotornja (koji još nije obnovljen) Zadarska županija čak zahtijevala povrat donacijskih sredstava.

Kada je već bila započela obnova u Vukovaru, 1998. organizirana je međunarodna donatorska konferencija. Ona nije donijela financijske izvore za obnovu spomeničke baštine i po-

Obnovljena zgrada Županije

vijesne jezgre, ali su iz raznih međunarodnih izvora (Europska unija, danska vlada, crkveni karitativni fondovi i sl.) osigurana znatna sredstva za obnovu stambenog fonda, luke i dijelova uništenog gospodarstva. Osim toga u obnovu pojedinih zgrada u gradu bila su uključena i neka ministarstva u redovitom programu koji se provodio i u drugim hrvatskim gradovima.

va, što valja istaknuti kao zanimljivost, dobivena prodajom predsjedničkog aviona. Ipak dosad je najveća svota međunarodne pomoći dobivena posebnim zajmom Razvojne banke Vijeća Europe, o čemu će poslije biti više govora.

U proljeće 1998. počelo je projektiranje, ali su prvi ugovori s izvođačima potpisani 27. srpnja iste godine. Zbog složenosti posla na obnovi

U obnovi povijesne jezgre primijenjena su četiri temeljna pristupa. Prvi kao konzervatorsko-restauratorska obnova primijenjen je na najvećem broju povijesnih spomenika (I. – IV. kategorija oštećenja) kod kojih je pri rekonstrukciji bilo moguće zadržati izvornu strukturu (franjevački samostan, palača Županije i sl.). Drugi se odnosio na rijetku faksimilnu obnovu koja je primijenjena samo za potpuno srušene zgrade i tamo gdje je bilo dovoljno potvrda o izvornom izgledu. Tako su obnovljene posebno važne povijesne (barokna kuća *Poić*), urbanistički istaknute (*Croatia osiguranje*) i simbolički vrijedne zgrade (u pripremi je obnova kuće *Radivojević* uz most na Vuki).

Treći je pristup bio obnova suvremenom interpolacijom u potpuno srušenim dijelovima gradske jezgre koji svojom vrijednošću nisu zavrjedili da budu obnovljeni kao replika ili za to nije bilo dovoljno dokumentacije. Pritom su konzervatori uvjetovali zadržavanje povijesnih vrijednosti, poput koridora ulica, parcelacije, regulacijske i građevinske linije, katnosti ili visine te tradicijske namjene. Kao najbolji primjer ističu nagrađivanu zgradu "Blok 21 A" arhitekata Penezića i Rogine za stradalnike Domovinskog rata koja je, stoji u člancima kojima smo se služili, zbog namjene i boje pročelnoga stakla nazvana "Crna udovica". Ipak valja dodati da mnogi Vukovarci tu zgradu ne smatraju sretnim rješenjem, pa u imenu ima ponešto i neslaganja. Inače kao vrlo uspješan posebno je pohvaljen potez stambeno-poslovnih zgrada koje je u Frankopanskoj ulici projektirala Dina Zlatić Plećaš, dipl. ing. arh.

Četvrti je pristup primijenjen kada su se uklanjale neprimjerene nadogradnje na kulturno vrijednim zgradama ili neuklopljene suvremene građevine. Tako je pri obnovi negdašnje *Vukovarske banke*, u kojoj je danas Gradsko poglavarstvo, pročelje prema glavnoj ulici sniženo za

Dio obnovljene barokne jezgre

Važan se iskorak dogodio 1999. kada je povijesna jezgra Vukovara bila uvrštena u listu 100 najugroženijih svjetskih spomeničkih lokaliteta fonda World Monuments Watch. Uspješnim se akcijama isticao i International Trust for Croatian Monuments sa sjedištem u Londonu, primjerice voditeljica Jadranka Beresford-Peirse uspjela je u tom gradu organizirati koncert Ive Pogorelića i prikupiti 50.000 funta s kojima je obnovljeno krovništvo nad središnjim dijelom dvorca *Eltz*. U obnovi su nekih vrijednih zgrada u gradskom središtu sudjelovale i neke institucije (Hrvatska gospodarska komora, Obrtnička komora, Fond mirovinskog osiguranja...), ali i Fond za obnovu Vukovara za osnivanje kojega su početna sredst-

graditeljske baštine, Ministarstvo je kulture 1999. formiralo posebnu Stručnu grupu za obnovu spomenika kulture na području Vukovara koja i danas postoji kao Povjerenstvo za ocjenu arhitektonske uspješnosti projekata. Iako je obnovu isključivo vodilo Ministarstvo obnove i razvitka, Stručna je grupa ipak uspjela nametnuti proceduru pri obnovi vrijednih građevina koja se uvažavala. Uključivala je deminiranje s raščišćavanjem i eventualnom privremenom zaštitom, detaljno arhitektonsko snimanje, konzervatorsko-restauratorske istražne radove, određivanje posebnih konzervatorskih uvjeta te izradu projekta, njegovu reviziju i izvođenje građevinskih radova uz izravan konzervatorski nadzor.

Stambene zgrade u Frankopanskoj ulici

jedan kat da bi se uskladilo s okolnim povijesnim zgradama, robna je kuća s pročeljem *Veleprometa* obnovljena prema izvornim arhivskim nacrtima arhitekta Aleksandra Dragomanovića iz 1967. Ujedno su na palači *Tomašević* planiraju ukloniti nadograđeni katovi, a vili *Knoll* su odstranjene neprimjerene prigradnje.

Primjereniju obnovu povijesne urbane jezgre Vukovara na neki su način ometale i donacije koje se "nisu mogle odbiti". Pritom nisu problem neki

Obnova dijela središnjega gradskog trga

ruliću), a posebno njihove prostoru neprilagođene dimenzije.

Još su veći problem bili neiskusni projektanti "opće prakse" koji su posao dobili jer su bili najjeftiniji. Kao anegdota prepričava se da jedan od projekatana jedne kapitalne građevine u konzervatorskih uvjetima za izvedbu pročelja nije razumio riječi kao što su "pilastar" i "rizalit" pa ih stoga nije ni nacrtao. Problem su bili i najjeftiniji izvođači s mnoštvom nekvalificirane radne snage (često i kad su nominalni izvođači bile poznate tvrtke) koji su nudili ugradnju građevnih materijala naj-

Kameni križ na Dunavu jedno je od najposjećenijih vukovarskih odredišta

nije kvalitete. Tako je u prvoj godini obnove u obnovi barokne jednokatnice *Bingulac I.* (danas Hrvatska gospodarska komora) otučena kompletna barokna plastika na pročelju, ali je potom zbog rokova otvaranja "rekonstruirana" izrezivanjem od stiroporskih ploča koje su lijepljene i "gletane".

Dodatni su problem neriješeni vlasnički odnosi jer se bez pristanka vlasnika ne može dobiti ni lokacijska dozvola, a mnogi su vlasnici nepoznati jer je dijelom uništena gruntovnica ili su nedostupni (najčešće izbjegli u Srbiju). Problem je i primjena socijalnih kriterija u obnovi (35 + 10 m² po osobi), što u gradsku jezgru unosi neprimjerene gotovo ruralne "interpolacije", ali i nedostatak novca i neispunjavanje obveza darovatelja zbog čega neke građevine stoje godinama neobnovljene.

Čini se da se obnovi Vukovara prišlo pomalo stihijski, a problemi su se rješavali u hodu ili preskakali pa se nagomilani danas jasno uočavaju u povijesnoj jezgri.

Planovi i prioriteti

Za razgovor o planovima daljnje obnove i izgradnje potražili smo najprikladnijeg sugovornika – Vlatka Štimca, dipl. ing. arh., novog pročelnika Upravnog odjela za komunalno gospodarstvo i uređenje grada. On je na to mjesto došao s mjesta voditelja Odsjeka za obnovu i razvoj u Upravnom odjelu za gospodarstvo, obnovu i razvitak Vukovarsko-srijemske županije. Ing. Štimac zaista dobro poznaje složenu gradsku problematiku jer je prije Domovinskog rata bio voditelj Sekretarijata za stambene i komunalne poslove ondašnje općine Vukovar i na tom je mjestu zatečen pri okupaciji. Nakon devetomjesečne robije u Sremskoj Mitrovici razmijenjen pa je radio u Upravnom odjelu za prostorno uređenje, graditeljstvo i zaštitu okoliša Osječko-baranjske županije, da bi odmah

nakon mirne reintegracije započeo raditi u spomenutom upravnom odjelu Županije vukovarsko-srijemske.

Našeg smo sugovornika zatekli između dva sastanka pa smo ga gotovo "izrešetal" raznovrsnim pitanjima. Prvo se pitanje odnosilo na tzv. *Radnički dom* koji se nalazi preko puta Gradskog poglavarstva. Dosada je u tu zgradu, u obnovu konstruktivnog sustava i krovišta, uloženo 5,5 milijuna kuna.

Građevina tako stoji već nekoliko godina uz objašnjenja da se trebaju isušiti zidovi natopljeni vlagom i da je nepoznat krajnji korisnik. Ing. Štimac nam je potvrdio da se gradska uprava želi useliti u tu zgradu jer joj je sadašnji prostor nedostatan. Uprava bi se smjestila u prostorijama na katu i uredila reprezentativan prostor za vjenčanja, a u prizemlju bi te velike građevine od 4000 m² bila gradska kavana, galerijski prostor i

Današnje stanje *Radničkog doma*

Stara razglednica s motivom *Grand hotela*, današnjega *Radničkog doma*

kinodvorana, dok bi podrum mogao poslužiti za smještaj arhivske građe.

No čini se da za konačnu obnovu te povijesne građevine treba izdvojiti golemu svotu, možda i deset puta veću od dosad uložene. Stoga je još uvijek nepoznat rok završetka i tko bi za to trebao osigurati novac. Inače je zgradu Radničkoga doma 1897. izgradila imućna vukovarska obitelj Paunović kao *Grand hotel* prema projektu arhitekta Vladimira Nikolića i poznato je djelo monumentalnoga historicističkoga graditeljstva. Hotel je uz ugostiteljske sadržaje imao i kazališnu dvoranu, a 1919. su ga kupili radnici novcem prikupljenim od prodaje zadružnih udjela i pretvorili u *Radnički dom*. U toj je zgradi 1920. održan i kongres na kojem je ondašnja Socijalistička stranka preimenovana u Komunističku partiju Jugoslavije.

Sljedeće se pitanje odnosilo na obnovu još jednoga simbola Vukovara – u ratu potpuno uništenoga dvorca *Eltz*. Započeo ga je 1749. graditi vlasnik vukovarskog feuda grof Anzelmo Kazimir Eltz. U početku je izgrađen samo središnji dio kojim se sada (djelomično obnovljenim) ponovno koristi Gradski muzej koji je u dvorcu Eltz od 1968. Dvorac je više puta dograđivan, a konačni je izgled dobio početkom 20. st. prema nacrtima bečkog arhitekta Siedeka. Ubrajao se među najreprezentativnije barokne građevine u Hrvatskoj, a odlikovao se skladnošću, raskošnom izvedbom i bogatstvom stilskih detalja.

Projekt *Istraživanje, obnova i revitalizacija kulturne baštine Ilok-Vukovar-Vučedol* zajednički u četverogodišnjem razdoblju (s početkom od 2005.) financiraju hrvatska Vlada (25 posto) i *Europe Development Bank – CEB* (75 posto) u ukupnom iznosu većem od 226,3 milijuna kuna (30,2 milijuna eura). Od toga je za dvorac *Eltz* osigurano približno 135 milijuna kuna, a za obnovu barokne gradske jezgre Vukovara go-

Pogled na sadašnje ulično pročelje dvorca *Eltz*

tovo 40 milijuna kuna. Iz tih sredstava obnavljaju zgrade u gradskom središtu (u Ulici Franje Tuđmana), obavljaju se istraživanja na Vučedolu (prošle je godine pronađena sad već slavna "čizmica"), a uspješno se u Iloku istražuje i veliki arheološki kompleks ispred dvorca *Odescalchi* koji se također obnavlja. Jedino se zasad, kako se čini, na dvorcu *Eltz* još ne obavljaju radovi. Projekt izravno vodi Ministarstvo kulture (mr. sc. Branka Šulc), pa ing. Štimac o tome ne zna previše. Zna samo da je

nedavno za izradu glavnoga i izvedbenog projekta obnove izabrana *Radionica arhitekture* d.o.o. i Zagreba (u vlasništvu prof. Gorana Rake s Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu) pa se vjerojatno još obavljaju potrebna snimanja. Inače je arhitekt Goran Rako dobitnik prve nagrade za idejno rješenje uređenja vukovarskog vodotornja (simbola vukovarske obrane) koji će u podzemnom prostoru imati muzej, društveni i uredski prostor, a nad zemljom amfiteatar za priredbe.

Arheološka istraživanja u Vučedolu

Zanimao nas je i problem zgrade *Name* u Županijskoj ulici koja se nalazi nadomak Dunava i vjerojatno je najveće sadašnje ruglo u središtu

mjeni. Idejno je rješenje preoblikovanja nedavno usklađeno sa zahtjevima Povjerenstva za ocjenu arhitektonske uspješnosti projekata.

dovršen ni predložen za javnu raspravu, a bez toga nije moguće ništa raditi na Olajnici. O tome ovisi i vukovarska obilaznica koja bi znat-

Nagrađeno rješenje obnove vodotornja

grada. Ta je čvrsta armiranobetonska građevina u ratu pogođena brojnim projektilima, ali to, kako se čini, uopće nije naškodilo njezinoj

Zgrada *Name* u središtu Vukovara

konstrukciji. Sada i dalje stoji onako golema i opustošena te neprimjerena prostoru u kojem je izgrađena. Ipak zgradu je nedavno kupio splitski poduzetnik Željko Kerum i pokušat će je ponovno privesti prvotnoj na-

U nastavku smo razgovarali o još jednoj gradskoj rugobi – tržnici. Naime na njoj su za okupacije izgrađene provizorne i središte grada neprikladne kućice za koje se tvrdilo da će odmah biti uklonjene. Međutim, problem je u tome što je i tržnica na neprikladnom mjestu jer se nalazi uz glavnu gradsku prometnicu preko koje teče sav promet prema Iloku. Oduvijek se smatralo da je treba preseliti na Olajnicu gdje se planira izgraditi nova Ekonomska škola, športska dvorana, novi autobusni kolodvor, nova željeznička postaja i sl. Nedavno usvojeni Generalni urbanistički plan predvidio je i izradu Urbanističkog plana uređenja širega središta grada (UPU-1) koji se radi u *Urbanističkom institutu Hrvatske d.d.* u Zagrebu (koordinator je izrade Tito Kosty, dipl. ing. arh.), ali još nije

no rasteretila središte grada jer bi odvela kamionski i tranzitni promet. Stoga se čini da su sve to projekti koji ovu godinu nemaju nikakve šanse da se počnu provoditi.

Naknadno smo kontaktirali s *Urbanističkim institutom* i doznali da je u međuvremenu Tito Kosty otišao u mirovinu i da je novi koordinator Tea Berković, dipl. ing. arh. Međutim plan je u završnoj fazi i u međuvremenu se s gradskim upravnim službama održavaju prethodne raspore nakon kojih će slijediti i javne. Inače tim su planom predviđeni i detaljni urbanistički planovi za novi autobusni kolodvor i za Županijsku ulicu. Bez tih je planova također nemoguća obnova i gradnja u toj središnjoj gradskoj ulici.

Zanimala su nas još mnogo pitanja, ali za to nije bilo vremena. Nismo

uspjeli doznati kako se grad priprema i što planira učiniti kada se počne graditi kanal Dunav – Sava koji bi ga trebao razdijeliti na dva dijela.

Pogled na unutrašnjost župne crkve Sv. Filipa i Jakova

Tek smo usputno doznali da se Ministarstvo regionalnog razvoja, šumarstva i vodnog gospodarstva uspješno obnavlja neke vukovarske ulice, da bi konačno trebala biti otvorena Gospodarska zona, da se na Priljevu (gdje se sastaju državne ceste prema Osijeku i prema Vinkovcima) planira gradnja kružnog toka te da se uspješno sanira odlagalište otpada Petrovačka dola, a u njegovu financiranju s iznosom od 80 posto sudjeluje Fond za zaštitu okoliša i energetska učinkovitost. Na kraju smo doznali da se planira unutrašnje uređenje župne crkve Sv. Filipa i Jakova (projektanti su arhitekti Tomislav Kušan i Iva Kušan) i da se već uređuje okoliš.

Prikaz dviju dovršenih građevina

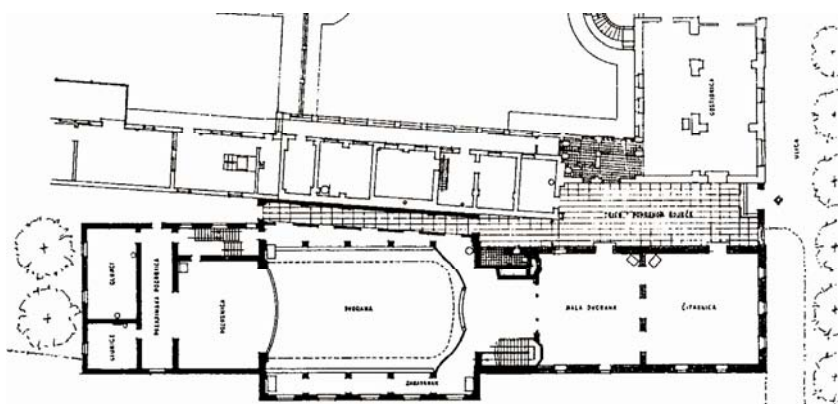
U nedostatku većih gradilišta, a na sugestiju ing. Vlatka Štimca, odlučili smo predstaviti dvije potpuno obnovljene i za Vukovar neobično važne građevine koje su u cijelosti obnovljene u puštene u rad. Obje nam je te

obnovljene zgrade predstavila ljubazna Ivanka Miličić, prof., ravnateljica Javne ustanove u kulturi *Hrvatski dom Vukovar* koja je utemeljena 15.

veljače 2008. odlukom Gradskoga vijeća. Obnovljena *Ružičkina kuća* također postala je sastavnim dijelom novoosnovane ustanove čija je djelatnost uz upravljanje zgradama pripremanje i organiziranje dramskih predstava, glazbeno-scenskih događaja, lutkarskih i drugih scenskih djela te predstava gostujućih kazališta i kazališnih družina, ali i koncerata i drugih manifestacija važnih za grad Vukovar.

Dvorana Hrvatski dom i njezina obnova

Hrvatski dom odnosno Gradsko kazalište, kako se nazivao nakon II. svjetskog rata, graditeljski je jedna od najvažnijih spomeničkih građevina u povijesnom središtu Vukovara, posebno između dvaju svjetskih ratova. Prvo je samostalno izvedeno djelo zagrebačkog arhitekta Aleksandra Freudenreicha i prvonagrađeni natječajni projekt iz 1921. koji je uveo *art déco* (kratica za *art décoratif* – dekorativna umjetnost), stil koji je tako nazvan po jednoj izložbi u Parizu 1925., a povezan je sa *secesijom* odnosno *art nouveau* (nova umjetnost). Nedavna su provedena konzervatorsko-restauratorska istraživanja tu reprezentativnu dvoranu svrstala među najkvalitetnija djela toga pomalo zaboravljenog arhitekta. Aleksandar Freudenreich (1892.-1974.) bio je iznimna i neobična ličnost – arhitekt, konzervator i kazališni djelatnik. Rođen je u Zagrebu gdje je završio Graditeljsku obrtničku školu, a nakon dugoga praktičnog rada i studij arhitekture 1930. na Likovnoj akademiji. Bio je samostalni graditelj i partner u zajedničkoj tvrtki s Pavlom Deutschom. Iako se autorski formirao u kasnoj secesiji, smatra se jednim od glavnih protagonista hrvatske rane moderne. Realizirao je brojne hrvatske i sokolske domove, "prosvjetna ognjišta", kazališne dvorane (Vukovar, Karlovac, Đakovo, Garešnica, Metković, Petrinja, Podravska

Tloort Hrvatskog doma iz izvornog projekta Aleksandra Freudenreicha

Slatina, Lički Osik, Krapina, Ivanić Grad, Križ, Horvati...). U Zagrebu su mu, uz brojne stambene zgrade i vile, najznačajnija djela zgrada Matice hrvatskih obrtnika u Ilici 49 i zgrada Nadrabinata u Petrinjskoj 7. Objavio je brojna scenska djela, a bio je i intendant zagrebačkoga HNK (1940.-1941.) te vodio obnovu varaždinskoga kazališta. Nakon II. svjetskog rata istraživao je narodno graditeljstvo i o tome napisao dvije knjige, a objavio je više od stotinu znanstvenih i stručnih radova iz raznih područja. Osvojio je više nagrada na arhitektonskim natjecanjima i ima gotovo 500 projekata, od kojih je približno 300 izvedeno.

Projektirano a neizvedeno pročelje *Hrvatskog doma*

Dvoranu je na izduženoj građevnoj čestici položenoj prema rijeci Vuki, kupljenoj od vlastelinstva Eltz, gradilo društvo *Hrvatski dom* 1921. i završilo za nepunu godinu dana. Zapravo izgrađena je samo tzv. prva faza, bez uličnog pročelja (u dvoranu se ulazilo kroz staru školu) i bez ljetne pozornice od čega se poslije, zbog nedostatka novca, u cijelosti odustalo. Prema projektu je potpuno izgrađena samo nova dvorana koja se s ulice gotovo i nije primjećivala.

Bila je izduženoga tlocrta, s reprezentativnim ulazom i scenskim portalom

postavljenim na suprotnom kraju partera opremljenog pomičnim stolicima jer se gledalište rabilo i kao plesni podij. Uz ulaze su bila dva simetrična dvokraka stubišta koja su vodila do loža smještenih na katnim galerijama oko cijele dvorane. Strop je bio kasetiran, a dvoranu su krasili brojni profinjeni ukrasni detalji.

Zgrada je zidana opekam, ali su za konzolne galerije gledališta, stupove, stropne grede galerija, okvirne nosače scenskoga portala i sl. uporabljeni za to doba novi materijali poput armiranog betona. Čini se da je u to bio uključen i poznati vukovarski inženjer Fran Funtak (1882.-1960.) koji je bio član natječajnog žirija, voditelj gradilišta, projektant nekih kasnijih adaptacija, a koji je vjerojatno je i nagovorio Freudenaicha da se javi na natječaj (o njemu detaljnije u *Građevinar* 5./2008. i *Građevni godišnjak 2005.-2006.*).

Funtak je bio građevinski inženjer i mostograditelj, a studirao je građevinarstvo u Grazu i u Budimpešti. U Vukovaru je imao vlastiti biro za projektiranje i nadzor, ali je rješavao urbanističke probleme, radio izmje-

re, izdavao građevne dozvole i sl. Isticao se i kao arhitekt jer je u secesijskom stilu preoblikovao kalvinsku crkvu, novu Mađarsku školu, vatrogasni vodotoranj te gradio brojne industrijske i stambene zgrade. Projektirao je i gradio i izvan Vukovara, a kao mlad inženjer realizirao je i brojne armiranobetonske mostove, primjerice na Velikom Strugu koji je onda bio najveći u Hrvatskoj.

Dvorana je često preuređivana i mijenjana, a najveće je promjene doživjela početkom šezdesetih godina kada je srušen stari hotel *K lavu* (s kojim je dvorana bila povezana), a nedugo potom i ulična zgrada na pročelju Doma odnosno prizemna stara škola. Na mjestu nikad ostvarenog Freudenaichova kupolnog ulaza 1966. izveden je jednokatni aneks *Centra za kulturu* u koji se ulazilo s bočne strane, s trga nastalog rušenjem hotela. Potom je pri adaptacijama za Gradsko kazalište uništen i izvorni interijer dvorane, uklonjeni stilski ukrasi i namještaj, u prizemlju izvedene zatvorene lože s pregradama, uklonjene lože na balkonima, a parter izveden u nagibu s nepomičnim stolicima.

Ostaci *Hrvatskog doma* nakon mirne reintegracije 1998.

U Domovinskom je ratu 1991. stara dvorana *Hrvatskoga doma* sustavno razarana i pogođena s više desetaka zapaljivih fosfornih projektila. Od povijesne je zgrade ostao samo sablasni konstrukcijski okvir, a ulični je aneks bio tek manje oštećen pa su ga okupacijske vlasti pomalo cinično pretvorile u *Srpski kulturni centar*.

Nakon mirne reintegracije odlučeno je da se vrati izvorno stanje građevine prema sačuvanim projektima, uz strogi konzervatorski nadzor. Međutim, ipak se odustalo od izvođenja izvornoga Freudenreichova pročelja i zadržana je suvremena prigradnja.

Nova dvorana Hrvatskog doma s restauriranim zastorom

Obnovu je vodio Hrvatski institut za mostove i konstrukcije (HIMK), a darovatelj je bila Koprivničko-križe-

vačka županija. Izrada je projektne dokumentacije u prvoj fazi bila povjerena *Investprojektu* (glavna projektantica: Marijana Radnić Cipicco, dipl. ing. arh.), a u završnoj fazi *Studiju G dva* iz Zagreba (glavna projektantica: Gordana Kuzmić Kalogjera, dipl. ing. arh.). Izvođač je u fazi građevne sanacije bila vukovarska tvrtka *Stari grad*, a u obnovu interijera te zanatske i restauratorske radove bila je uključena tvrtka *Zuber* iz Osijeka. Potom je uslijedila ugradnja namještaja, opreme i tehničkih uređaja. Obnovljeni je *Hrvatski dom* svečano otvoren 22. studenoga 2007.

Valja reći da su na pročeljima novoga dijela preko svih otvora dodane široke lamele brisoleja, koje je likovno-grafički oblikovao dizajner Boris Ljubičić. Nešto je drugačije riješeno i ulazno predvorje. Čak je vraćen i prvi faksimilno rekonstruirani zastor koji su prema uputama restauratora Đure Šimičića izvele časne sestre samostana *Sv. Križa* iz Đakova i Ljubica Kocur.

Građevno-konstruktivna sanacija je stajala približno 6 milijuna kuna, unutrašnje uređenje sa zanatskim i restauratorskim radovima gotovo 8,

a s namještajem, tehničkom opremom i instalacijama te neplaniranim troškovima cijena se popela na ukupno 41 milijun kuna.

Ravnateljica Ivanka Miličić vrlo je zadovoljna s programima koji su dosad izvedeni u *Hrvatskom domu*, a posebno njihovom posjećenošću. Inače joj je želja održavati tri glazbene ili scenske priredbe na tjedan. Dvije za odrasle i jednu za djecu.

Obnova Ružičkine kuće

Lavoslav Ružička (1887.-1976.) prvi hrvatski nobelovac, rođen je 13. rujna 1887. točno preko puta budućega *Hrvatskog doma* u tzv. Novom Vukovaru, u današnjoj Strossmayerovoj ulici. Otac Stjepan bio je bačvarski obrtnik, a majka Josipa, rođena Sever, domaćica. Obitelj potječe iz Češke, a u naše se krajeve doselila prije nekoliko generacija. Lavoslav je kratko živio u Vukovaru jer se obitelj Ružička poslije smrti oca 1891. preselila u Osijek. Tamo je završio pučku školu i gimnaziju. Nakon mature 1906. studirao je i diplomirao kemiju u Karlsruheu. Potom se preselio u Zürich na Saveznu visoku tehničku školu (Eidgenössische Technische Hochschule – ETH) gdje se nastavio znanstveno usavršavati, a povezoao se i s kozmetičkom i farmaceutskom industrijom. Neko je vrijeme bio profesor kemije na Sveučilištu u Utrechtu, a potom je prihvatio katedru na ETH-u i tu je ostao sve do mirovine 1957. U laboratoriju ga je naslijedio Vladimir Prelog, također nobelovac našeg podrijetla. Umro je 1976., a njegov je spomen-muzej u rodnoj kući u Vukovaru otvoren već 1977.

Nobelovu je nagradu za kemiju dobio 1939., a bio je nositelj i 8 počasnih doktorata. Danas se njegovim imenom zove vukovarsko veleučilište.

Njegova je rodna kuća izgrađena krajem 19. st., a temeljito je rekonstruirana ili ponovno izgrađena 1890. Bila je to građevina L tlocrta s neorene-

Sadašnje pročelje Hrvatskog doma

sansnim detaljima na pročelju. Sljedeća je veća adaptacija izvedena 1920. kada je zgradi pridodan dvorišni ulazni dio s trijemom, a taj je dio temeljito obnovljen i deset godi-

va Ružičke snimio *Studio Kušan* iz Zagreba. Tada je ustanovljeno da osim zidova, ukrasa, profilacija na ulaznom pročelju i podova nije ostalo ništa što bi se moglo sačuvati.

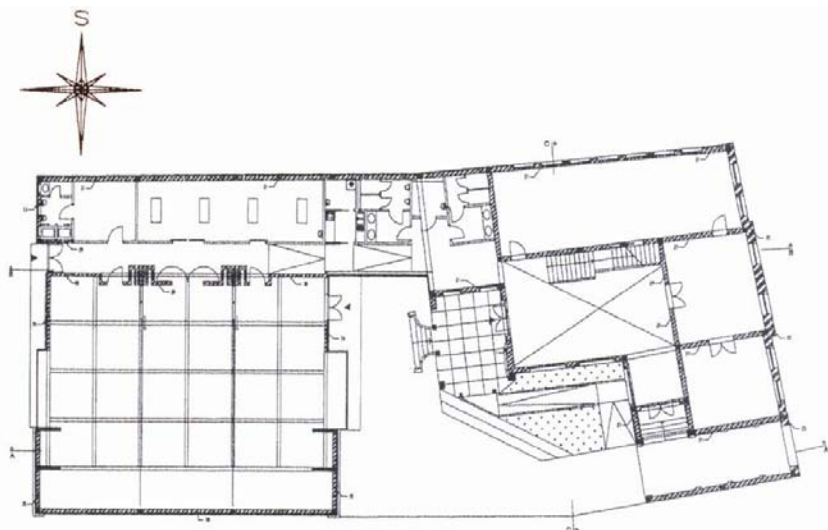
uličnim prostorijama i predvorju prizemlja. Izložbeni je prostor predviđen u prizemlju, to je ujedno prostor namijenjen predavanjima, likovnim radionicama i stranim jezicima, a bilo je predviđeno urediti i knjižnicu, internetsku radionicu i radne prostore na katu. Izgrađena je i posebna polivalentna dvorana koja će služiti i za raznovrsna kulturna zbivanja.

Ružičkinu je kuću obnovila posebna Fondacija *Ružičkina kuća* kojoj je na čelu bila Maja Rendulić, direktorica Sektora članstva u *Diners Club Adritic* d.d., a zamjenik je bio Tomislav Horvatinić, direktor *Hoto grupe*. Fondacija je utemeljena 2004. i uspjela je skupiti 4,85 milijuna kuna za projektiranje i izgradnju građevine s 1087,43 m² bruto razvijene površine. Zapaženo je da je inicijalna financijska sredstva priložio HAZU, a da je među darovateljima bio i UNESCO (20.000 dolara). Projekt obnove izradio je Boris Frgić, dipl. ing. arh., iz tvrtke *Conar* d.o.o. iz Zagreba, također član Fondacije.

Obnovljena je *Ružičkina kuća* svečano otvorena 13. rujna 2007. na 120. obljetnicu rođenja Lavoslava Ružičke.

Sa susretljivom smo ravnateljicom Ivankom Miličić obišli i Ružičkinu kuću i dojam je zaista povoljan. Posebno je lijepa nova polivalentna dvorana kakvih u Vukovaru i u njegovu središtu nema dovoljno. Nismo uspjeli doznati kada će biti postavljena najavljenja multimedijalna Muzejsko-memorijalna izložba, posebno zato što je najveći dio negdašnjeg postava potpuno uništen, osim dijela namještaja i fotografija.

Moramo ipak za kraj navesti jedno stajalište iz često navođenog članka Zlatka Karača i Ariane Štulhofer o obnovi povijesne cjeline Vukovara, gdje se izričito navodi da je obnova od strane Fondacije vođena sporo i s brojnim stručnim nedostacima i da je prigodno otvaranje, vezano uz rođendan Lavoslava Ružičke, bilo

Tlocrt obnovljene Ružičkine kuće

Uređeno dvorište Ružičkine kuće

na poslije. Inače u to su vrijeme dvorišni prostori služili i kao gostionica. Poslije II. svjetskog rata kuća je bila preuređena u *Dom JNA*, a posljednje je preuređenje obavljeno kada je pretvorena u muzej i uredski prostor SIZ-a socijalne skrbi.

Zgrada je u ratu teško stradala, a 2000. stanje je rodne kuće Lavoslava

Na stanje građevine su u međuvremenu dodatno utjecali kiša, snijeg i smrzavica.

U planiranoj sanaciji, rekonstrukciji i dogradnji predviđena je obnova građevine u muzejsko-memorijalni postav vezan uz Lavoslava Ružičku i Znanstveni centar HAZU. Muzejski je i galerijski prostor predviđen u

"politički" uvjetovano te da je gradu predana poluzavršena zgrada kojoj su potrebni ozbiljni popravci. Ako je to i bio slučaj, mora se reći da se čini kako su sada sve greške uklonjene.

Pregled građevina pripremljenih za gradnju

Za kraj smo ostavili nekoliko novih građevina čija se gradnja upravo priprema. Taj je izbor slučajan i temelji se samo na nama dostupnim podacima o građevinama za koje su izrađeni idejni ili glavni projekti, ishodena lokacijska dozvola ili navedena neka druga javna potvrda. Mislimo da će takav mali pregled unijeti malo vedrine u ovaj pomalo sumoran napis.

športske udruge i Agenciju. Taj će projekt znatno izmijeniti vukovarske vizure posebno onima koji brodovima posjećuju ili prolaze Vukovarom. O projektu smo razgovarali s Miroslavom Ištukom, dipl. ing. građ., direktorom Agencije. Glavni je projekt izradila tvrtka *Urbane tehnike* d.o.o. iz Zagreba, a glavni je projektant Hrvoje Bakran, dipl. ing. arh.

Na građevnoj čestici od 2524 m² predviđa se zgrada bruto razvijene površine 1014 m² koja će imati podrum, prizemlje, prvi kat i vidikovac. Za zgradu je nedavno izdana lokacijska dozvola, a namjena joj je poslovna s pratećim sadržajima i garažnim mjestima u podrumu. U razizem-

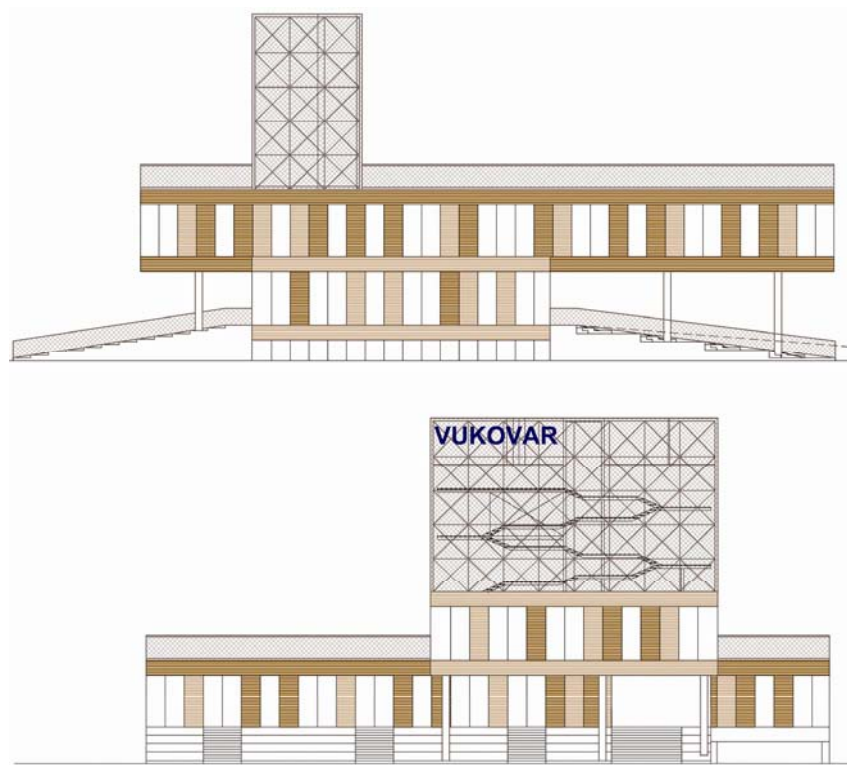
skoj okvirnoj konstrukciji i vidikovcem od čelika. Pročelja će zgrade biti izvedena kao ventilirana fasada s drvenom oblogom od ariša, a ispred aluminijskih otvora predviđeni su klizni elementi od drva zbog zaštite od sunca.

Nedavno su vukovarska gradonačelnica Zdenka Buljan i dekan Veleučilišta Lavoslava Ružičke Antun Pintarić potpisali ugovor o pravu gradnje Studentskoga centra na gradskom zemljištu od 12.000 m² u Novom Vukovaru, na mjestu nekadašnjeg pogona *Reciklaže*. Grad je u skladu s prijašnjom odlukom Poglavarstva ustupio Veleučilištu gradilište bez naknade na 30 godina. Time su stvorene pretpostavke za izradu glavnoga projekta, raspisivanje natječaja za gradnju i osiguranje financijskih sredstava. Očekuje se potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa te Ministarstva regionalnoga razvoja, šumarstva i vodnoga gospodarstva.

Lokacija je vrlo prikladna i nalazi se nedaleko od Veleučilišta, a vjeruje se da će studentski dom oplemeniti taj dio grada.

Idejno je rješenje budućega Studentskog centra javno predstavio i njegov autor, akademik Andrija Mutnjaković. Središnja će građevina biti četverokatna zgrada studentskoga doma s 53 dvokrevetne studentske sobe s kupaonicom i terasom, pomoćnim kuhinjama na svakom katu, glavnom kuhinjom u suterenu (gdje su predviđene i garaže) te blagovaonicom i predavaonicama u prizemlju. Na ravnom su krovu predviđeni sportski tereni, stolovi za stolni tenis i mjesta za druženje studenata, čak i park s grmovima.

U vrtu, u slavonskoj kući na kat, bio bi apartman i pet soba za gostujuće profesore. U vrtinom su paviljonu predviđeni sportski tereni, teretana i bazen, dok bi na ravnom krovu bio vrt, a kosi bi krov služio kao tribina prema otvorenim sportskim terenima. Ukupna je površina svih građevina 4.900 m².

Pročelja nove zgrade Agencije za plovne putove

Agencija za plovne putove, čije je sjedište u Vukovaru, namjerava uskoro na dunavskom otoku (zvanom Otok športova) koji zatvara vukovarsko pristanište, i gdje se nalazi restoran *Vrške* i Veslački klub (u kojem je Agencija sada smještena), na mjestu porušene barake graditi zgradu za

lju su također predviđena parkirališta i spremište opreme za Agenciju. U prizemlju su predviđene prostorije za gradske potrebe, a na prvom katu poslovne prostorije Agencije. Krov je prvog kata predviđen kao prohodan, a u nadogradnji je predviđen vidikovac. Riječ je o armiranobetons-

Budući izgled Studentskog centra u Vukovaru

Na Veleučilištu sada na tri studija studira 870 studenata, a dekan Pintarić očekuje da će ih iduće godine biti i više od tisuću. Stoga je najavio otvaranje novih smjerova – studija sestrinstva iz psihijatrije i studij vinarstva, vinogradarstva i hortikulture. Na Veleučilištu je 36 zaposlenih, od čega 22 u nastavi.

ve župa koja će crkvu graditi uz pomoć Đakovačko-osječke nadbiskupije, a vjeruje se da će u financiranje izgradnje biti uključeni grad i drugi darovatelji. Ukupna je površina obje građevine 550 m². Glavni je projekt izradila tvrtka *Jedan kroz jedan projekt* d.o.o. iz Zagreba, a glavni je projektant Toni Sardelić, dipl. ing. arh.

Na poljoprivrednom dobru *Vupika*, na starim svinjogojskim farmama na Grabovu, trebala bi već dogodine (što je očito preambiciozno) niknuti najveća tvornica biološkog plina u Europi, na površini od 50.000 m² koja bi proizvodila električnu energiju. Taj je projekt predstavljen vukovarskim gradskim vlastima i zainteresiranim gospodarstvenicima, a idejno su rješenje napravili Ognjen Bergman i Dubravko Martinović iz *Legin projekta* iz Zagreba. Izrađen je idejni projekt, u izradi je studija utjecaja na okoliš te predstoji ishođenje lokacijske dozvole. Gradnja bi prema planovima mogla započeti u veljači sljedeće godine, a prvi bi kilovati struje bili dobiveni u lipnju 2009.

U tvornici bi bili tzv. fermentatori (u kojima fermentiranjem biološke mase nastaje plin), silosi, agregati i platenici. Za proizvodnju su predviđene 24 biološke vrste, uglavnom zelene biljke iz druge žetve. Primjerice nakon pšenice gusto bi se sijao kukuruz koji bi služio za fermentaciju. Predviđen je i suncokret, čak i kom koji je otpad u proizvodnji vina. Masa se miješa sa stajskim gnojivom, a pri fermentaciji nastaje toplina koja se iskorištava za zagrijavanje vode u cijevima. Topla voda zagrijava platenike u kojima bi se proizvodilo

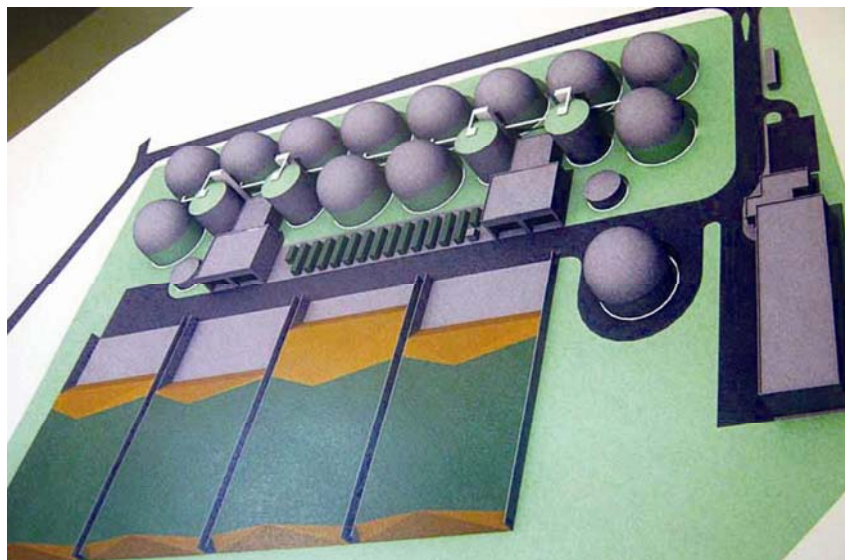

Budući izgled crkve Blažene Djevice Marije Kraljice Mučenika i župnog dvora

Na vukovarskom Sajmištu, na izlasku iz grada prema Bogdanovcima, gradit će se za novoutemeljenu župu Blažene Djevice Marije Kraljice Mučenika nova župna crkva s pastoralnim centrom. Investitor je nove crk-

I konačno priča koju smo pročitali u novom broju *Vukovarskih novina*. Za grad potpuno uništenoga gospodarstva takve su vijesti o zapošljavanju od 1200 do 1400 radnika, prava duševna hrana.

povrće, a na tim bi se poslovima moglo zaposliti više od tisuću radnika u sljedeće dvije godine. U jednom plateniku prosječno radi 7 radnika, a planira ih se graditi čak 200.

Maketa tvornice biološkog plina

Proizvedeni se plin akumulira u silosima, a izgaranjem se proizvodi električna energija u agregatima. Postrojenje bi se gradilo u fazama i svaka bi se tri mjeseca puštao u pogon po jedan uređaj snage 2,5 megavata. Do siječnja 2010. na Grabovu bi bilo postrojenje koje bi trebalo godišnje 60.000 tona stajnskoga gnojiva, pa će trebati kupiti još 500 krava. Dnevne su potrebe biomase 700 t. Svaki bi silos bio visok 20,5 m i širok 24 m, a namjerava ih se izgraditi dvadesetak. Predviđa se ukupno 10 agregata.

U Osijeku je osnovana tvrtka *Bioenergija* d.o.o. s pola stranoga kapitala, a osnivači su *Vupik* i dva domaća investitora. Početni će temeljni kapital biti 35 milijuna eura, a donosi ga Jakob Ruba iz Njemačke koji

na granici s Nizozemskom ima slična postrojenja s nizom platenika. On s tvrtkom *Evonica* donosi opremu vrijednu 30 milijuna eura te plaća amortizaciju i održavanje opreme.

Razlog je gradnje postrojenja u Vukovaru u velikim *Vupikovim* poljoprivrednim površinama, plodnosti tla, količini stajnskoga gnojiva, a za projekt je lobirao, i u njega je uključen, i Željko Stojić, rođeni Vukovarac, koji je nekada radio u *Vupiku*.

Zaključak

Ovaj temeljit pregled rezultata desetogodišnje obnove unatoč brojnim problemima, ipak potvrđuje da vukovarsku obnova polako ali sigurno napreduje. Iz pregleda smo svjesno pomalo zanemarili uglavnom davno završenu stambenu obnovu o kojoj smo svojedobno iscrpno pisali. Isto tako nismo pisali ni o obnovi gospodarstva iako se u posljednjih nekoliko godina nezaposlenost znatno smanjila. U tržišnom gospodarstvu

to bi isključivo trebalo regulirati tržište, ali ne bi škodila ni nešto veća pomoć države.

U ovome se napisu ponajprije govori o obnovi povijesnokulturne baštine, dakle onog dijela obnove koji je i najskuplji i najsloženiji. Iako je dojam dvojben, čini se da se za pripremu obnove svoga najteže stradalog grada Hrvatska jednostavno nije dobro pripremila. Njegova je obnova počela pomalo stihijski, bez promišljenih i prostudiranih planova. Uostalom, kada je započela obnova Vukovara svi su bili pomalo umorni od obnavljanja ratom stradalih područja. Ipak to ne opravdava one koji nisu ispunili preuzete obveze kao darovatelji. Bez obzira što su one bile nametnute, Vukovar, koji je svojom žrtvom zadužio cijelu Hrvatsku i znatno pridonio njezinoj samostalnosti, zaista ne zaslužuje takav odnos.

Veseli ipak da u ovoj naizgled neorganiziranoj zbrci ima i zadovoljavajućih i dobrih rješenja, posebno kada je riječ o najvrjednijim spomenicima kulturne baštine. No jedan problem ipak zaslužuje posebnu pozornost. Riječ je o tzv. poklonima koje je nemoguće odbiti, ali oni najčešće svojim nametnutim rješenjima što se teško uklapaju u promišljeni koncept više štete nego što koriste obnovi ovoga lijepog grada na Dunavu. Zaista bi trebalo oformiti jedno posebno povjerenstvo za poklone bez čije suglasnosti ni jedan dar više ne bi mogao biti prihvaćen.

Branko Nadilo

Fotografije i crteži:

B. Nadilo,

arhiva projekatnata i vukovarski internetski portali